

"שיעורי צבא הלוי"

פרשת ויגש תשפ"ב

בדינא דמה שקנה עבד קנה רבו
בכסף שהיה לו קודם הקנין וגבי עכו"ם
(מסכת פסחים דף פ"ח ע"ב)

א) דברי האור החיים דיוסף עשה ב' קנינים. ב) קו' האור החיים דהא מה שקנה עבד קנה רבו. ג) תליא להקו' בנידון הקצוה"ח אי קנה רבו אף מה שהיה שלו קודם ממכרו. ד) יישוב לקו' האוה"ח לפי המבואר בגמ' בגיטין. ה) שיטת רגמ"ה דקנה. ו) קו' החזו"א והבית מאיר לשיטות שקנה. ז) יישובי החזו"א. ח) הנידון אי בעכו"ם איכא מה שקנה עבד, וההוכחה לזה מתוס' בגיטין, והיישוב לפ"ז על קו' האוה"ח. ט) הקו' לזה מתוס' בגיטין. י) פלוגת הרמב"ם ורש"י בעכו"ם, וב"י הרדב"ז ברמב"ם, והב"י לפי מש"כ ברש"י. יא) הסוגיא ביבמות דעכו"ם קונה רק למעש"י. יב) קו' בדברי המחנ"א דכ' דבעבד שלא טבל איכא לדינא דמה שקנה. יג) יישוב על קו' החזו"א והב"מ. יד) תליא לתי' בפלוגת רב אחא ורב אויא, ופלוגת השו"ע והלחם משנה. טו) קו' השפתי חכמים על רש"י בריש בראשית דמה שקנה עבד. טז) יישוב השפתי חכמים בשם הנחלת יעקב, והקו' בזה. יז) דברי הגמ' בסנהדרין והקו' בזה.

"הן קניתי אתכם היום, ואת אדמתכם לפרעה", (פרק מ"ז, פסוק כ"ג).

א. כתב האור החיים דאיכא ב' חלקים בהאי קרא, א' דקנה את המצרים לפרעה, ב' דקנה את האדמות שלהם לפרעה, והיינו דקנה בב' קנינים נפרדים, אחד קנין עליהם, ואחד קנין על אדמתם, ולכך הטיל תיבת "היום", בין קניית המצרים לבין קניית אדמתם, וז"ל האוה"ח "וקנייתם הוא על ידי משיכה, כדן קניית עבדים (קידושין כ"ב ע"ב), ובמעשה שעשה שהעביר העם לערים מקצה וגו', זו היא קנייתם, לזה אמר 'הן קניתי אתכם היום', פירוש במה שהעבירם אז לערים, אבל האדמה אין זה דרך קניינה, וכשהזכיר למעלה 'ויהיו יוסף ויוסף את אדמת מצרים', שם נרמז כי קנאה באחד מדרכי קנין האדמה".

ב. והקשה האור החיים דתיפוק ליה דאחר שקנה אותם, ממילא קנה את אדמתם, משום דמה שקנה עבד קנה רבו, וכדאיתא במסכת פסחים (דף פ"ח ע"ב), ואמאי בעו לב' קנינים נפרדים, (וע"ש באוה"ח במה שתי').

ג. והנה קושיא זו תליא במה שדן בקצוה החושן (סי' רמ"ט סק"ב), בדינא דמה שקנה עבד קנה רבו, אי הוא אף במה שקנה קודם שנמכר לרבו, ועיי"ש שהביא מתשו' לחם רב (סי' רכ"א, לבעל הלחם משנה), דקנה רבו, אף מה שקנה קודם ממכרו, וכתב הקצוה"ח דכן משמע בפסחים (שם), ובירושלמי פרק השולח (גיטין פ"ד ה"ה).

ד. אולם כתב הקצוה"ח דמהבבלי בגיטין פרק השולח (דף מ"ב ע"א), משמע שלא קנה, דאמר' נגחו שור ביום של רבו לרבו, ביום של עצמו לעצמו, ומשמע דהוא לעצמו, ולא שקיל מריה מיניה ביום מחר, [א.ה. ע"ע בבאר יצחק (א"ח סי' ל'), ובאבני שהם (או"י סי' ח' ענף א')].

ולפ"ז מיושב שפיר קושיית האוה"ח דאף דקנה למצרים, מ"מ לא קנה את אדמתם, כיון דקנו קודם מכירתם.

ה. ועיין עוד בפירוש רבינו גרשום בב"ב (דף י"ג ע"א), דכתב גבי חצי עבד וחצי בן חורין שעובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד, ובמשנה אחרונה תיקנו דמשום שאינו יכול לישא אשה, לכך כופין את רבו ועושה אותו בן חורין, וכותב לו שטר על חצי דמיו, וכתב בפ' רגמ"ה וכותב שטר לרבו על חצי דמיו שיפרע לו ממה שירויח לאחר שיהיה

כולו בן חורין, מפני שכשהוא חצי עבד אין לו ממון כלום, שכל מה שמרויח ביום שהוא עובד לעצמו, סוף סוף למחר כשהוא עובד לרבו הרי הוא עבדו, וכל מה שקנה עבד קנה רבו, להכי צריך לכתוב שטר על חצי דמיו, ומבואר להדיא מדבריו דאף ממון שהיה לו קודם לכן, זוכה בו הרב, [א.ה. וע"ע בקה"י (ב"ב סי' י"א), ובתוס' ר"ד בב"ב (שם)].

ו. ועיין עוד בחזו"א (אה"ע סי' קמ"ח, בהערות לקדושין דף כ"ב ע"ב), דכ' "למש"כ בקצוה"ח (סי' רמ"ט ס"ק ב') דגם כסף שיש לו להעבד קדם מכירה הוא של רבו, לכאורה לא שייך קנין כסף, כיון שהכסף חוזר לאדון, ועיין עוד בחי' בית מאיר (קדושין שם) שהק' ג"כ קו' זו, איך מהני קנין כסף בקונה עבד מעצמו, וכ' בזה"ל "למאי חזיא ליה ובתמורת מה המקנה נפשי' הא לא מקבל מידי דחזי ליה", [א.ה. קו' זו היא במתני' (קידושין כ"ב ע"ב), דאמר' דעבד כנעני נקנה בכסף, ועיי"ש במאירי דכ' דמייירי נמי במוכר עצמו].

ז. וכ' החזו"א (שם), וי"ל דאיירי בראובן שלקח עבד משמעון, א"נ באב שמכר בניו קטנים שיכול למכור כמש"כ הר"מ (פ"ט ה"א מה' עבדים), א"נ בהאכילו והשקוה בשוה פרוטה דהוי קנין כסף, א"נ שצוה ליתן כסף לאחרים מדין ערב, ועיין עוד בחזו"א (אה"ע סי' ע"ג), [א.ה. בסקי"ב כתב דבכסף שנקנה בו, אין האדון קונה, וע"ע במה שדחה את הוכחת השער המלך (פ"ו מעבדים), מדברי התוס' (יבמות ס"ו ע"א), וע"ע בערוך השולחן (יו"ד סי' רס"ז ל"ט)].

ח. והנה אף אי נימא דמה שקנה עבד קנה רבו, הוא אף במה שקנה קודם שנמכר לרבו, (כשיטת הלחם רב), יש לדון הכא אי בעכו"ם אמרי' דמה שקנה עבד קנה רבו.

והנה בתוס' בגיטין (ל"ז ע"ב, ד"ה בין), מבואר שבגוי ליכא לדינא דמה שקנה עבד קנה רבו, דכתב גבי עבד שנשבה, דנהי דהשבאי קונהו למעשי ידיו, אבל אינו קונהו לענין מציאה ומתנה, ולכך רבו שני דקונה מהשבאי יהא לו רק מעש"י, ומבואר להדיא דגבי מציאה ומתנה, דדינא דמה שקנה עבד קנה רבו הוא, אינם שייכים לרבו הנכרי, [א.ה. ע"ע בחידושי רבי נחום (גיטין אות קכ"ה)].

ולפי"ז מיושב שפיר קו' האור החיים, דכיון דהכא איירי בפרעה שקנה את המצרים, לכך לא אמר' דמה שקנה עבד קנה רבו, ומשו"ה בעי עוד קניין על אדמותיהם.

ט. אולם צ"ע בתוס', דלקמן (בדף מ"ג ע"ב, ד"ה אבל), דכתבו דישראל שמכר עבד לגוי נשאר ביד המוכר בעלות לענין קנס וולדות, והיינו דלזה אין העכו"ם יכול לקנות, וממילא נשאר ביד הישראל המוכר, ולפי דברי התוס' לעיל קשה למה לא נקטו גם לענין מה שקנה עבד קנה רבו, ועיין במקור ברוך ח"ב (סי' י"ג), שעמד בזה, וכן ע"ש עוד בח"א (סי' כ"ד).

י. ובסנהדרין (דף נ"ז ע"א) איתא בן נח שיחד שפחה לעבדו, ובא עליה נהרג, וכ' רש"י (ד"ה נהרג), שנהרג משום גזל, והרמב"ם (פ"ט ממלכים ה"ח), כתב שנהרג משום אשת חבירו, וכתב הרדב"ז (שם), דהרמב"ם לא פירש כרש"י משום דמה שקנה עבד קנה רבו.

ובדברי רש"י יש לומר כמו שנתבאר דבבן נח כיון שאין קונה את העבד לגופו, משו"ה אין בו דין מה שקנה עבד קנה רבו, [א.ה. ע"ע בחידושי הר"ן (שם, ד"ה כן), ובמרומי שדה (שם, ד"ה כי), ובתורת חיים (בדף נ"ח ע"ב)].

יא. והנה ביבמות (דף מ"ו ע"א) מבואר דעכו"ם קונה עכו"ם רק למעשי ידיו ולא לגופו, ומבואר שם עוד שגם ישראל שקונה גוי כל זמן שלא טבל לא קנהו אלא למעשי ידיו, ולכך היה יכול העבד לטבול לשם יחזות שלא מדעת רבו ולצאת ע"י כך לחירות, ורק שהאדון יכול להטבילו בעל כורחו לשם עבדות ע"ש, ומבואר דקודם הטבילה לא קנהו האדון לגופו, אלא רק למעשי ידיו.

יב. ועיין במחנה אפרים (הלכות מאכ"א פ"ג), שהביא מהטור (או"ח סי' תנ"ג), שאסור לומר לעבדיו בפסח צאו ואכלו חמץ ואני פורע, ופ"י דהיינו משום דמה שקנה עבד קנה רבו.

והנה ע"כ איירי שם בעבד שלא טבל, דאילו טבל אסור היה לו לאכול חמץ, ומוכח שגם בזה יש דין מה שקנה עבד קנה רבו, ועמד בזה במקור ברוך (בהשמשותט לחלק ב' סי' י"ג), וע"ש עוד במחנ"א דאם אין הרב רוצה לקנות אינו קונה, ועיין במקור ברוך (שם) מש"כ בזה, וע"ש עוד (בסי' י"ג), מה שהביא ממחרש"א (גיטין נ"ז בחי' אגדות), וע"ע ברמב"ן (יבמות מ"ה ע"ב), [א.ה. עיין עוד במאירי בגיטין (דף ל"ז ע"ב ד"ה אמר המאירי), ובגור אריה יהודה (שו"ת סי' י' אות כ"ה)].

יג. ובפשטות בישראל שקנה עבד הואיל וקודם שהטבילו אין לו בו קנין הגוף, כמבואר ביבמות, א"כ ה"נ שלא יהא בו דין מה שקנה עבד קנה רבו, [א.ה. אולם עיין במחרש"א בגיטין (נ"ז ע"א, ד"ה אל), דכ' בישראל הקניי לעכו"ם, אף שלא קנה את גופו מ"מ אמר' דמה שקנה עבד קנה רבו].

וא"כ בלא"ה לא קשה קו' החזו"א והבית מאיר איך מוכר עצמו לעבד, והרי הרב זוכה מיד בכסף הקנין, לפ"ד הקצוה"ח דמה שקנה קודם לכן ג"כ זוכה הרב, ומשום דכ"ז הוא מדין מה שקנה עבד קנה רבו וקודם הטבילה הואיל ועדיין אין לו קנין הגוף אין בו דין מה שקנה עבד קנה רבו.

יד. ומיהו עיין ביבמות (דף מ"ו ע"א), דאיתא "אמר רב אויא לא שנו אלא בלוקח מן העכו"ם, אבל עובד כוכבים גופיה קני וכו'", ומבואר שאם קנהו מעצמו קנה גופו, ורב אחא שם חולק ע"ז, וא"כ י"ל דלרב אויא באופן זה יהא דין מה שקנה עבד קנה רבו, ובשו"ע (סי' רס"ז), מבואר שבקונה מעצמו יש לו קנין הגוף, (וכ"כ הר"ף [שם ט"ו ע"ב]), וא"כ שפיר הק' בבית מאיר והחזו"א הנ"ל, אלא שבלחם משנה כתב בדעת הרמב"ם (עבדים פ"ט ה"ב) דגם בקנהו מעצמו אין לו קנין הגוף, ולפי"ז ל"ק קו' הנ"ל, (ועיין בכסף משנה [שם], וע"ע ביש"ש [סי' מ"ג]).

טו. ועיין רש"י ריש פרשת בראשית, (ד"ה בראשית), שכתב "שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם, שכבשתם ארצות שבעה גוים, הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו", והשפתי חכמים (ברש"י שם, אות ד'), הקשה דהרי

כנען היה עבד לשם, ומה שקנה עבד קנה רבו, [א.ה. והשפתי חכמים תי' דהיה עבד אף לאחיו, דהיינו שגם ליפת היה עבד, וגם ליפת היה חלק בו, וכן הקשה ות' במזרחי (שם, ד"ה חס), וע"ע בגור אריה (שם), ד"ה שאם)].

טז. והביא השפתי חכמים בשם הנחלת יעקב, דדוקא גבי קניה וזכייה מיד אחרים או מן הפקר, אמר' דיד עבד כיד רבו, אבל לא אצל ירושה, דקי"ל עכו"ם יורש את אביו דבר תורה (קידושין י"ז ע"ב), וכנען ירש את הארץ מחס אביו, וזה דבר מחודש דלכאורה לא גרע ממה שהיה לו קודם לכן שהרב זוכה בזה, (לשיטת הלחם רב), ועיין במקור ברוך (ח"ב סי' מ'), [א.ה. ע"ע שם בס' פרדס יוסף מש"כ בזה].

אלא שע"פ הנ"ל הרי לגויים אין קנין הגוף, וא"כ אין להם דין מה שקנה עבד קנה רבו, ורק מעשה ידיו לרבו, וא"כ בלא"ה ל"ש מה שקנה עבד קנה רבו.

יז. ובאמת שטענה זו דמה שקנה עבד קנה רבו, מבוארת בסנהדרין (דף צ"א ע"א), שבאו לטעון שארץ ישראל שלהם, ואמר להם גביהא בן פסיסא, אף אני לא אביא לכם ראייה אלא מן התורה, שנאמר ויאמר ארור כנען, עבד עבדים יהיה לאחיו, עבד שקנה נכסים, עבד למי ונכסים למי, וצ"ע מה שייד דינא דמה שקנה עבד קנה רבו בבני נח, כיון דלא קניא לגופיה, וצ"ע.

המערבית: בגוף דברי האו"ח, שמעתי משמיה דהגר"ז (הו' בס' נתיבות רבותינו), דליכא הכא דינא דמה שקנה, כיון שקודם קנה יוסף את קרקעותם, ואח"כ בקנין אגב, אגב הקרקע קנה את המצרים עצמם, ולהכי כתיב בקרא חדא "קניתי", דבאותו קניין שקנה את אדמותיהם קנה אותם, ועיין עוד במשך חכמה (ויגש מ"ז י"ט), דכ' דיוסף כלל לא קנה אותם לעבדים, דשנא את העבדות, אלא לשכירי ימים לעבודת שדה, והביאור בקרא "הן קניתי אתכם היום", כלומר אתכם קניתי לזמן, "ואת אדמתכם לפרעה" פ' לעולם, וכ"כ האו"ח גופיה ליישב להק' דמה שקנה עבד קנה רבו, (ויש קצת להעיר בזה, דאח"כ בפסוק כ"ג, כ' המשך חכמה על דברי גביהא בן פסיסא על שאלת המצרים דתנו לנו כסף וזהב שישאלתם במצרים, וענה להם גביהא דתנו לנו שכר של ששים רבוא שעבדתם עמכם במצרים רד"ו שנה, ובמדרש (בראשית רבה ס"א ז'), כ' דהא עבודה דעבדו למלך היתה כמש"כ 'ויבן ערי מסכנות לפרעה' (שמות א' י"א), וא"כ איך נטלו מאת העם כלי כסף וזהב, ות' המשך חכמה דכיון שפרעה קנה אותם ממילא המה וכל אשר להם שייד למלך מצרים, והכל שלו לכן נטלו שפיר כסף עבודתם, עכ"ד, ומשמע דיוסף קנה אותם לעבדים לפרעה, ולא לזמן וצ"ע).

ובגוף הנידון במה שקנה עבד קנה רבו בבן נח, יעויין ברש"י בפרשת תולדות על הא דכתיב "ויען יצחק ויאמר לעשיו, הן גביר שמתיו לך", (בראשית כ"ז ל"ז), כ' רש"י "אמר לו מה תועלת לך בברכה, אם תקנה נכסים שלו הם, שהורי גביר שמתיו לך, ומה שקנה עבד קנה רבו", והוא מהמדרש רבה (ב"ר ס"ז ה'), ואפשר דהיה ליעקב דין ישראל, ולא בן נח, ואכמ"ל.

ובגוף קו' רבינו (באות ט'), על דברי התוס' בגיטין (מ"ג ע"ב), מצאתי בחזו"א (אהע"ז סי' קמ"ז ס"ק י"ד), שכתב להדיא בשיטת התוס' דלאו דווקא נקטו קנס וולדות, וה"ה כל מה שקנה כמציאה ומתנה נשאר אצל רבו הראשון, וייסוד דבריו הוא ע"פ תוס' לעיל (ל"ז ע"ב) וכדהוכיח רבינו, וז"ל החזו"א (על דברי התוספות) "ולכאורה גם מציאה ומתנה שלו, כמש"כ תוספות ל"ז ע"ב".

אולם מדברי המהרש"א (בתוס' שם), משמע דבאמת מה שקנה העבד שייד לרבו הנכרי, דכ' דקנס וולדות אין האדון יכול להוריש לבניו, כיון דלאו ממון הוא, ואי היה נשאר אצל המוכר הזכות לגבי מציאה ומתנה ובכל מה שקנה העבד, הא שפיר היה יכול להוריש לבניו, שהרי זכות זו היא ודאי ממון, ואפשר דהמהרש"א לשיטתו לקמן (נ"ז ע"א), דלא בעי קנין גוף, לדינא דמה שקנה, (ועיי"ש במחנה יהודה, ד"ה הלכך השני).